

UOT: 579.2;663.252

ÜZÜMÇÜLÜK VƏ ŞƏRABÇILIQ KOMPLEKSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ SAHƏNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİ ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİLLƏR

L.E.HACIYEVA

AKTN Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi

Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının əsas sahələrindən biri də üzümçülük və şərabçılıq kompleksidir. Son illərdə bu kompleksin inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməkdədir. Bununla əlaqədar çoxsaylı dövlət qərarları və proqramları fəaliyyətdədir. Sahənin inkişafına dövlət dəstəyinin artırılması da bu əsasda formalaşdırılmaqdadır.

Bununla bağlı nəticələrin səmərəliliyinin artırılması, dövlət tənzimləmə vasitələrinin düzgün seçilməsi və tətbiqi məsələləri məqalədə araşdırılır.

Açar sözlər: üzümçülük və şərabçılıq kompleksi, spesifik xüsusiyyətlər, amillər, tənzimləmə, səmərəlilik.

Azərbaycan üzümçülük üçün əlverişli təbii-iqlim şəraitinə, habelə üzüm və onun emal məhsullarının istehsalı sahəsində tarixən zəngin istehsal təcrübəsinə malikdir.

Kənd təsərrüfatının ölkənin valyuta gəlirlərinin təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilməsi nəzərə alınmaqla bu sahənin ixrac potensialından dolğun istifadə edilməsi ilə bağlı məsələlərin həlli ön plana keçir. Həmin istiqamətdə üzümçülük və şərabçılığın inkişafı xüsusi rola malikdir.

Üzümçülük və şərabçılıq Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi şəraitində milli iqtisadiyyat sistemində yeni inkişaf dövrünə qədəm qoymuşdur. Son dövrlərdə səmərəli, daha məhsuldar sortları istifadə etməklə yeni üzüm plantasiyalarının salınması, eyni zamanda yeni texnoloji avadanlıqların, modern texnologiyaların tətbiqi ilə şərab məhsulları istehsalının genişləndirilməsi yönündə miqyası işlər yerinə yetirilmişdir. Bunların sayəsində, ölkəmizdə sistem transformasiyaları ilə bağlı baş vermiş iqtisadi böhran nəticəsində, üzümçülük və şərabçılıqda qərarlaşmış olan geriləmə proseslərinin qarşısı alınmışdır.

Üzümçülük və şərabçılıq kompleksinin xüsusiyyətləri. İqtisadi tənzimləmə geniş mənada tənzimləmə sisteminin bir vəsiləsi kimi çıxış etdiyi üçün bu sistemin xüsusiyyətlərinə nəzər salınmasına ehtiyac yaranır. Səmərəli tənzimləmə sisteminin qurulması bazar iqtisadiyyatı şəraitində aqrar-sənaye sferasının uğurlu inkişafının təmin edilməsinin mühüm şərtlərindən biridir. Çoxsaylı müsbət cəhətlərinə baxmayaraq, bazar iqtisadiyyatı bütün cəmiyyətin və hər bir vətəndaşın maraqları baxımından sosial-iqtisadi prosesləri avtomatik olaraq tənzimləmək iqtidarında deyildir (1). Aqrar-sənaye sferasında tənzimləmə sistemi iqtisadiyyatın kənd təsərrüfatı və onunla bağlı sahələrinin özəlliklərini nəzərə almaqla formalaşdırılır. Bununla yanaşı, aqrar-sənaye sferasının ayrı-ayrı sahələrinin

özünəməxsus xüsusiyyətləri tənzimləmə qaydaları və mexanizmlərində fərqli cəhətləri şərtləndirmiş olur.

Qeyd edilənlər öz növbəsində, iqtisadiyyatın aqrar-sənaye sferasının bölmələri üzrə tənzimləmə məsələlərinin araşdırılmasına ehtiyac doğurur. Bunların arasında həm iqtisadi və həm də sosial inkişaf məsələlərinin həlli baxımından əhəmiyyətli rol oynaya bilən üzümçülük və şərabçılıq xüsusi yer tutur.

Üzümçülük və şərabçılıq bu sahənin tənzimlənməsində müəyyən xüsusiyyətlərin şərtləndirən cəhətlərə malikdir:

- üzümçülük kənd təsərrüfatının yüksək investisiya tutumlu sahəsinə aiddir. Bu sahədə aqroampelosenozuri yaradılması (plantasiyaların salınması, dayaq-şpaler konstruksiyalarının yaradılması, üzümlüklərə bar verən yaşa qədər qulluq edilməsi) böyük həcmli vəsait tələb edir;

- üzümçülük və şərabçılıq ümumi iqtisadi inkişaf vasitəsi kimi xeyli geniş potensiala malikdir, o cümlədən yeni iş yerlərinin yaradılmasında əhəmiyyətli rol oynaya bilər. Bu potensialdan dolğun istifadəyə təminatlar yaradılmalıdır;

- son məhsul çeşidlərinin böyük bir qismi üçün istehsal müddətinin uzunluğu (bəzi hallarda bir neçə illik dövrü əhatə etməklə) və fasiləliyi səciyyəvidir;

- üzümçülük kənar təsirlərə, xəstəliklərə və zərərvericilərə qarşı çox həssasdır və xüsusi qorunmaya ehtiyac yaranır;

- şərabçılıqda son məhsulun keyfiyyəti, orqanoleptik və fiziki-kimyəvi göstəriciləri xammalın sortundan, yetişdiyi regiondan, torpaq şəraiti, relyef kimi amillərdən sıx surətdə asılıdır və bu istiqamətdə proseslərin xüsusi idarəetməyə ehtiyacı vardır;

- üzümçülük və şərabçılıq məhsulları qida və içki olaraq insan sağlamlığına bilavasitə və ciddi surətdə təsir göstərdikləri, bununla yanaşı şərabçılıq məhsulunun saxtalaşdırılması imkanları nisbətən geniş olduğu üçün həmin sahədə istehsala tənzimləmə və

intitusalional vasitələrlə nəzarətin həyata keçirilməsi qaçılmaz zərurətə çevrilir;

- şərəbçilik üçün həm innovasiyalara və həm də ənənələrin qorunub saxlanılmasına həssaslıq səciyyəvidir. Bunların uzlaşdırılması bir sıra hallarda inkişafın təmin edilməsinin şərti kimi çıxış edir;

- sahədə istehsalçıların, satıcıların və istehlakçıların nüfuz mənafeləri əhəmiyyətli təsir gücünə malikdir və bu amilin nəzərə alınmaması ciddi nəticələrə səbəb ola bilər.

Göründüyü kimi, üzümçülük və şərəbçilik aqrar-sənaye sferasının bir sektoru olaraq çoxtərəfli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlər texnoloji, iqtisadi, ekoloji sosial, mədəni, mənəvi, tarixi səciyyəli amillərlə bağlıdır. Bunların kompleks şəklində nəzərə alınması tənzimləmənin xüsusi tələblərə uyğun qurulması əsasında mümkün ola bilər. Daha doğrusu, üzümçülük və şərəbçilik sahələrinin tənzimlənməsinə digər sahələrdən fərqli cəhətləri olan, özəl xüsusiyyətlərə malik tənzimləmə mexanizmlərinin formalaşdırılmasına ehtiyac yaranır.

Qeyd edilən mexanizmlərin üzümçülüğün və şərəbçiliğın istehsal sahələri kimi yuxarıda göstərilən cəhətlərini, habelə müasir dünyada üzüm şərəbina ərzaq məhsulu kimi yanaşılması meyli formalaşdığını nəzərə almaqla, digər alkoqollu içkilərin istehsalı və dövriyyəsinin tənzimləyən mexanizmlərdən əhəmiyyətli surətdə fərqləndirilməsi zəruri olur. İnkişaf etmiş üzümçülük və şərəbçilik sektoruna və geniş tənzimləmə təcrübəsinə malik olan ölkələrdə müasir şəraitdə proseslərin bu istiqamətdə inkişafı müşahidə edilir.

Üzümçülük və şərəbçiliğın tənzimlənməsi mexanizmləri əhatə dairəsinə görə bir neçə sahəyə aid olan vasitələri özündə birləşdirir. Bunların tərkibinə kənd təsərrüfatının, ərzaq məhsulları istehsalının, habelə alkoqollu içkilərin istehsalı və dövriyyəsinin tənzimlənməsi daxil edilir. Daha doğrusu, əgər üzümçülük və şərəbçiliğın tənzimlənməsi mexanizminə vahid bir tam kimi baxsaq onun, qeyd edilən sahələrin tənzimləmə mexanizmləri ilə kəşişən bölmələrdən təşkil olduğunu demək mümkündür.

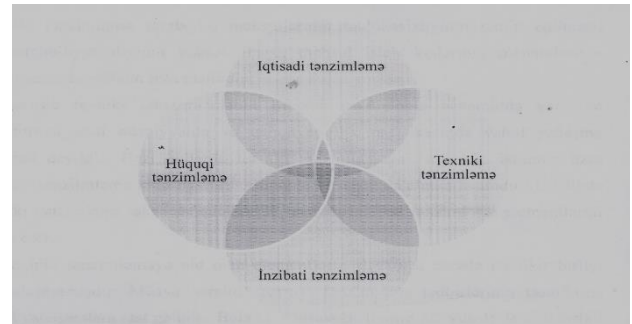
İqtisadiyyatı tənzimləmə sistemində sistemli yanaşmanın müasir təcrübəsi baxımından yanaşıldıqda, üzümçülük və şərəbçiliğın özəlliklərinin ilk növbədə tənzimləmənin xarakteri, hədəfləri və mexanizmlərinin xüsusiyyətlərində ifadə olunan tərəflərinə diqqət yetirilməsi məsələləri ön plana keçir.

Üzümçülük və şərəbçilik kompleksinin tənzimləmə prinsipləri. Tənzimləmənin xarakteri baxımından hər şeydən əvvəl, onun sosial-iqtisadi sistemin müxtəlif pillələrini əhatə edən çoxməqsədliyi nəzərə alınmalıdır. Üzümçülük və şərəbçilikdə tənzimləmə bu sahədə fəaliyyətin stimullaşdırılması, istehlakçıların mənafeələrinin təmin edilməsi, milli iqtisadi, mədəni, nüfuz mənafeələrinin qorunması kimi müxtəlif

istiqamətli və pilləli məqsədlərə yönəlir. Eyni zamanda üzümçülük və şərəbçilikdə son məhsulun istehsalı və istehlakçıya çatdırılması kompleksində ayrı-ayrı vasitələrin (üzümlüklər üçün əkin materialının yetişdirilməsi, üzümlüklərin salınması və bar verən yaşa çatdırılması, üzüm istehsalı, şərəbçilik məhsullarının istehsalı və qablaşdırılması, şərəbçilik məhsullarının dövriyyəsi) hər birinə tənzimləmə təsiri və belə təsirin nəticələri arasında asılılıqlar mürəkkəb və qeyri-xətti xarakter daşıyır və bu, həmin sahənin vəziyyətini səciyyələndirən bir sıra parametrlərin dəyişilməsində multiplikasiya effektinin mövcudluğu ilə əlaqədardır (2). Göstərilən cəhətlər üzümçülük və şərəbçilikdə tənzimləmə sisteminin çoxşaxəli strukturunun formalaşmasını şərtləndirmiş olur.

Üzümçülük və şərəbçiliğın xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq tənzimləmənin digər xarakterik cəhəti onun müxtəlif formalarının sıx əlaqəli və qarşılıqlı təmamlama səciyyəsinə olmasındadır. Əslində üzümçülük və şərəbçiliğın tənzimləmə sistemi özündə hər biri ayrıca alt sistem kimi baxıla biləcək iqtisadi, hüquqi, inzibati və texniki formaları və vasitələri əhatə edən qarşılıqlı əlaqəli tədbirlər kompleksini (bu halda müxtəlif tənzimləmə formalarının qovşağında mövqe tutan vasitələrin mövcud olduğu da nəzərə alınır) əhatə edir (3). (1-ci diaqram).

İqtisadi tənzimləmə üzümçülük və şərəbçiliğın inkişafına iqtisadi alətlərin vasitəsilə müstəqim və dolayı üsullarla təsir göstərilməsi qaydasında reallaşdırılır.

Diaqram 1. Üzümçülük və şərəbçilikdə tənzimləmə sisteminin vasitələri

Üzümçülük və şərəbçiliğın hüquqi tənzimlənməsi bu sahədə qanunvericilik normaları və qaydalarının yaradılmasına yönəldilir. Müvafiq tənzimləmə vasitələri sahədə zəruri hüquqi infrastrukturun yaradılmasını təmin etməlidir. Bu tənzimləmə forması sahənin inkişafı üzrə iqtisadi qərarların qəbulu üçün hüquqi əsasların formalaşdırılmasını təmin edir.

Üzümçülük və şərəbçilikdə inzibati tənzimləmə sahədə müvafiq istiqamətlər üzrə nəzarətin həyata keçirilməsi, lisenziyalaşdırma, tarif kvotalaşdırmasının müəyyən edilməsi kimi tədbirləri əhatə edir. Həmin tədbirlər idarəetmə və nəzarət qurumları tərəfindən müvafiq normalar və qaydalar əsasında reallaşdırılır. Bunlar iqtisadi maraqlara və stimullarla

bilavasitə bağlı olurlar və tənzimləyici orqanın gücü və nüfuzuna əsaslanırlar. İnzibati tənzimləmə özündə qadağanedici, icazəverici və təhrikedici tədbirləri birləşdirir.

Üzümçülük və şərəbçilik sahəsində hüquqi və inzibati tənzimləmə tədbirlərinin əhəmiyyətli qismi bu sahədə texniki tənzimləmənin reallaşdırılmasına yönəldilir.

Texniki tənzimləmə şərəbçilik məhsullarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi, məhsul istehlakçılarının mənafeələrinin qorunmasında mühüm rola malikdir.

Hazırda texniki tənzimləmənin ümumi tənzimləmə sistemində yeri, və strukturuna elmi ədəbiyyatda və qanunvericilik praktikasında vahid yanaşma mövcud deyildir. Bəzi hallarda texniki tənzimləməyə müvafiq istiqamət üzrə hüquqi tənzimləmə kimi baxılır (4). Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, əslində texniki tənzimləmə təkcə hüquqi deyil, həm də inzibati tənzimləmə elementlərini əhatə edir.

Texniki tənzimləmənin şərəbçilik sahəsi üçün xüsusi önəm daşımaqla, xammal istehsalından tutmuş, son məhsulun istehlakçıya çatdırılmasınadək olan prosesləri əhatə edir. Bunlara üzümün becərilmə qaydalarına, tətbiq olunan istehsal texnologiyaya, məhsulun toplanılmasına tələblərin müəyyən edilməsi, şərəb məhsullarının istehsal, saxlanma, qablaşdırma, etiketləşdirmə, daşınma və satış qaydalarının və şərtlərinin müvafiq standartlar və təlimatlar əsasında nizamlanması, habelə şərəbçilik məhsullarının keyfiyyət göstəricilərinin müvafiq tələblərə uyğunluğunun dəyərləndirilməsi üzrə sertifikatlaşdırmanın həyata keçirilməsi aid edilir.

Üzümçülük və şərəbçilik üçün həmçinin tənzimləmənin incəliyi xarakterikdir. Şərəbçilik məhsullarının keyfiyyəti, orqanoleptik göstəricilərinin xammalın sortundan, yetişdiyi regiondan, toplanılma müddəti və şəraiti, torpaq şəraiti, relyef kimi amillərdə yüksək həssaslığı ilə əlaqədar müvafiq istiqamətdə əlverişli nəticələrə nail olunması tənzimləmə üçün qəbul edilən parametrlərin fərqli qəbul edilməsi şərtlərinə əməl etməklə mümkün olur. Bununla əlaqədar, bu sahədə çoxsaylı yanaşmalar meydana gəlir.

Üzümçülük və şərəbçiliyin xarakterik cəhətləri öz növbəsində tənzimləmənin əsas hədəflərinin müəyyən edilməsində və onlara yönəlik mexanizmlərin xüsusiyyətlərində öz əksini tapır. Sahənin xüsusiyyətləri tənzimləmənin aşağıdakı əsas hədəflərə yönəldilməsi zəruriliyini şərtləndirir:

1. Sahənin potensialının reallaşdırılması; Üzümçülük və şərəbçiliyin ölkələrin iqtisadiyyat sistemində xüsusi rol oynaya bilməsi, habelə üzümçülüyn kənd təsərrüfatının yüksək investisiya tutumlu sahəsinə aid olması ilə əlaqədar, bu sektorun istehsal potensialından istifadənin tənzimlənməsinə ehtiyac yaranır.

İnkişaf etmiş üzümçülük və şərəbçilik sektorunun mövcud olduğu şəraitdə isə sektorun potensialından istifadənin tənzimlənməsinin şərəbçilik məhsullarının tələb və təklifinin daha yaxşı nisbətində nail olmaq məqsədinin həyata keçirilməsinə yönəldilməsi zəruriliyi meydana çıxır. Qeyd edilən şəraitin mövcud olduğu Avropa Birliyinə üzv bir sıra ölkələr üçün belə tənzimləmə üzümlüklərin restukturizasiyası və konversiyası qaydalarının müəyyən edilməsi formasında reallaşdırılır. Üzümlüklərin restukturizasiyası və konversiyası sistemi istehsalın bazarın tələbatlarına uyğunlaşmasını təmin edir. Həmin sistem çərçivəsində istehsal potensialının tənzimlənməsi aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilir:

-Yeni üzümlüklərin salınması; Yeni üzüm plantasiyalarını salınmasına ancaq o halda icazə verilir ki, həmin plantasiyalar yüksək keyfiyyətli şərəblərin və ya coğrafi göstəriciləri olan süfrə şərəblərinin istehsalını təmin etmiş olsun. Eyni zamanda, həmin məhsul növlərinin regionda istehsal həcmi tələbə nisbətən xeyli aşağı olmalıdır. Göstərilən tələbələrə əməl edilməsinə səmərəli nəzarəti təmin etmək məqsədilə şərəb istehsalı üçün istifadə oluna bilən üzüm sortlarının təsnifatının əks olunduğu və daim yeniləşən xüsusi reyestr (5) aparılır. Müəyyən sortun reyestrə çıxarıldığı halda onun yetişdirildiyi üzümlüklər 15 il ərzində sökülməlidir.

- Üzümlüklərin yenidən salınması; Üzümlüklər faydalı istifadə müddətini və ya xidmət müddətini başa vurduğu hallarda onların yenidən salınmasına müəyyən şərtlərlə icazə verilir. Əvvəla, həmin plantasiyada "istehsal potensialı" reyestrinə daxil edilmiş üzüm sortları yetişdirilməlidir.

- Aşağı məhsuldarlıqlı və ya yüksək keyfiyyətli şərəbçilik məhsulları istehsalı üçün yararlı olmayan üzümlüklərin sökülməsi; Xüsusi proqramlar əsasında həyata keçirilən bu proses bir tərəfdən yüksək keyfiyyət xarakteristikalarına malik olan son məhsullar istehsalının genişləndirilməsinə, digər tərəfdən isə ümumiyyətlə şərəb istehsalının optimal həcmələrinin təmin olunmasına əlverişli şərait yaradılmasına yönəldilmişdir. Bu halda ləğv edilən üzümlüklərin hər hektarına görə onların real məhsuldarlığı nəzərə alınmaqla ödənişlər tətbiq olunur.

2. Son məhsulların qida olaraq təhlükəsizliyi və təmizliyinin təmin olunması; Artıq qeyd edildiyi kimi, şərəbçilik məhsulları insanlar tərəfindən qida kimi istehlak olunur. Digər tərəfdən, həmin məhsulların orqanoleptik xassələrini yaxşılaşdırmaq məqsədilə onlara müxtəlif qatqıların əlavə edilməsi imkanları mövcuddur. Bu qatqılar bütün hallarda insan orqanizminin sağlamlığına zərər yetirə bilmirlər.

Qeyd edilənlərlə əlaqədar olaraq, şərəbçilik məhsullarının təhlükəsizliyi, yəni onların insan həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli olmamasına zəmanət

verən müvafiq norma, qayda və tələblərə uyğunluğunun və təmizliyinin bu sahədə tənzimləmənin əsas hədəflərindən birinə çevrilməsinə ehtiyac yaranır. Bu yönümdə həm birbaşa məhsulun tərkibinin xüsusi normalar (ayrı-ayrı elementlərin yol verilə bilən hədlərinin qoyulması şəkilində) müəyyən edilməsi və həm də istehsalın gedişində təhlükəsiz və təmizliyin təmin edilməsi üçün zəminlərin formalaşdırılmasına yönəldilmiş tənzimləmə tədbirlərinin həyata keçirilməsindən istifadə edilir.

Birinci istiqamət üzrə tənzimləmə üzüm şirəsinin və şərəbın emalı (işlənməsi) üçün istifadə edilən maddələr, o cümlədən şərəbda dəyişilmiş və ya dəyişilməmiş şəkildə qala bilən qatqılar və onların miqdar payının qanunvericiliklə müəyyən edilməsi formasında aparılır.

İkinci istiqamət üzrə isə tənzimləmə şərəbçılıq məhsullarının istehsalı, qablaşdırılması və saxlanması şərtlərinin müəyyən edilməsi formasında həyata keçirilir. Şərəbçılıq məhsullarının istehsal şəraiti zəruri sanitariya normaları və qaydalarına uyğun olmalıdır. Bununla yanaşı məhsulun təmizliyi və təhlükəsizliyinə zəminlərin yaradılması məqsədilə şərəbçılıq məhsullarının istehsalında istifadə edilən avadanlıqlara da xüsusi tələblər müəyyənləşdirilir.

Ümumiyyətlə, şərəbçılıqda lisenziyalaşdırma bu sahənin məhsulunun alkoqollu içkilərin sırasına daxil olması ilə bağlıdır. Məlumdur ki, alkoqol bazarı sosial əhəmiyyətinə görə ölkələrin çoxunda xüsusi mövqe tutur. Bu bazar milli mənafeələr baxımından yüksək riskli hesab edilir. Bununla əlaqədar bir çox ölkələrdə həmin sahədə sosial cəhətdən məsuliyyətli qanunvericilik qəbul olunmaqla, o cümlədən lisenziyalaşdırmanın tətbiqi vasitəsilə alkoqolun zərərli təsirinin mümkün olduğu qədər azaldılmasına çalışılır.

3. Son məhsullarının istehlakçı tələblərinə uyğun çeşidinin və keyfiyyət göstəricilərinin təmin edilməsi; Tənzimləmədə bu hədəf ilk növbədə şərəbçılıqda son məhsulun keyfiyyəti, orqanoleptik və fiziki-kimyəvi göstəriciləri xammalın sortundan, yetişdiyi regiondan, torpaq şəraiti, relyef kimi amillərdən sıx surətdə asılılığı, habelə şərəbçılığın innovasiyalara və ənənələrə həssas olması xüsusiyyətləri ilə bağlıdır.

Nəticə. Şərəbçılığın tənzimlənməsinin dünya praktikasında şərəblərin təsnifatı bir sıra meyarlar, o cümlədən sort tərkibinə, rənginə, tətbiq olunan istehsal texnologiyasına, şirinlik və ya turşuluq dərəcəsinə, dincə qoyulma müddətinə görə aparılır. Təsnifat meyarlarının tərkibi ölkələr üzrə fərqlənir. Eyni zamanda, demək olar ki bütün hallarda keyfiyyət üzrə təsnifata xüsusi diqqət yetirilir.

Şərəbın içki olaraq əsas keyfiyyət parametrlərinin müəyyən edilməsində onun hazırlandığı üzüm sortunun həlledici rol oynaması, bu amilin keyfiyyət əlaməti üzrə əmtəə təsnifatının əsas meyarı kimi qəbul olunmasının məqsədəuyğunluğunu şərtləndirir.

Eyni zamanda, üzümün xammal olaraq keyfiyyətinə iqlim və torpaq şəraitinin əhəmiyyətli təsir göstərməsi nəzərə alınaraq, hər bir sortun yetişdirildiyi məkanın təsbit edilməsi zəruriliyi meydana gəlir. Bu halda məhsulun keyfiyyətinə məhdud arealda torpağın və relyefin də təsir göstərə bilməsi təsnifat meyarının müəyyən bir üzümçülük zonası daxilində mikrizonalar miqyasında baxılmasını da məqsədəuyğun edir.

Şərəbçılıqda xammal yetişdirilməsi və şərəb istehsalının məkanının təsbit edilməsi və ona nəzarət edilməsi şərəbın təbii olmasına təminatın təşkilatı-hüquqi mexanizmi olmaqla yanaşı, onun keyfiyyətinin təmin edilməsi və istehlakçıların hüquqlarının qorunması vasitəsidir.

Tənzimləmə praktikasında şərəblərin istehsal məkanına görə eyniləşdirilməsi qaydası müəyyən edilərkən coğrafi işarələr barədə Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT-nin) "Əqli mülkiyyət hüququnun ticari aspektləri barədə Sazişi"ndə müəyyən edilmiş anlayışa istinad edilir. Həmin Sazişə uyğun olaraq, coğrafi işarə təşkilatı üzv ölkənin əmtəənin keyfiyyəti, nüfuzu və digər səciyyələri əhəmiyyətli dərəcədə onun coğrafi mənşəyi ilə əlaqələndirilən ərazisindən və ya bu ərazinin bölgəsi və yaxud da müəyyən yerindən olan əmtəə kimi eyniləşdirən işarədir. Əmtəələrin mənşə göstəriciləri olaraq coğrafi işarələr əqli mülkiyyət hüququna aid edilir və qorunur. ÜTT-nin qeyd edilən sazişində şərəblər üçün mənşə göstəricilərinin qorunması üçün xüsusi qaydalar da nəzərdə tutulmuşdur.

Üzümçülük və şərəbçılıq sahəsində ənənələrin və digər amillərin təsiri ilə şərəblərin istehsal mənşəyinə görə eyniləşdirilməsinə fərqli yanaşmalar formalaşmışdır. Bunları xarakterinə görə 3 formaya aid etmək olar:

- Birinciyə sərt tənzimləmə forması aiddir. Bu halda xammalın istehsalı və emalına dair ciddi tələblər qoyulur və onlara əməl edilməsinə daimi nəzarət təşkil olunur;

- İkinci tənzimləmə forması nisbətən yumşaqdır. O, istehsal mənşəyinə görə şərəblərin vaxtaşırı attestasiyadan keçirilməsini nəzərdə tutur. Bu halda istehsal mənşəyinə görə adlar verilən şərəbləri istehsal edən müəssisələrə məhsulun attestasiyasına dair müvafiq sənəd verilir. Azərbaycan Respublikasında da belə tənzimləmə forması tətbiq olunur. Üzümçülük və şərəbçılıq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq istehsal mənşəyinə görə adlar verilən şərəblərin attestasiyasının müddəti 5 ildir. Bu müddət qurtardıqdan sonra məhsulun attestasiyası yenidən aparılır;

- Üçüncü forma isə şərəbın istehsal mənşəyinə görə eyniləşdirilməsinə dair tələb ancaq onun eyni üzüm sortundan hazırlanması və etikətdə onun yetişdirildiyi region və ya regionlar barədə məlumatın

əks etdirilməsi ilə məhdudlaşır. Belə qayda Avstraliya üçün səciyyəvidir.

Müasir şəraitdə şərabçılıq məhsullarının idxalının tənzimlənməsi:

a) xaricdən gətirilən məhsulların istehlakçılar üçün təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə;

b) daxili şərab məhsulları bazarının nizamlanmasına;

c) fiskal funksiyanın səmərəli reallaşdırılmasına yönəldilir.

Qeyd edilən birinci istiqamət əsasən texniki tənzimləmə vasitələri, ikinci və üçüncü istiqamətlər isə, üstün olaraq, iqtisadi vasitələrin tətbiqi ilə həyata keçirilir. İkinci istiqamət üzrə tənzimləmə şərabçılıq məhsullarının istehsalçısı olan ölkələr üçün vacib rola malik olur.

Qloballaşmanın dərinləşdiyi şəraitdə şərabların xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi ilə bağlı tənzimləmə tədbirləri əsasən məhsulun müvafiq beynəlxalq tələblərə uyğun yüksək keyfiyyət göstəricilərinin təmin edilməsinə yönəldilir. Bu istiqamətdə texniki tənzimləmə vasitələri (standartlaşdırma, ekspertizaların keçirilməsi tələbləri, sertifikatlaşdırma) aparıcı rol oynayır. Adətən həmin vasitələrin tətbiqi ilə tənzimləmə

tədbirləri paralel surətdə aparılmaqla ixraca yönəldilən məhsulun keyfiyyətinin dəqiqləşdirilmiş təsdiqinə təminat yaradır. Daha sərt tənzimləmə variantının tətbiq olunduğu hallarda şərabçılıq məhsullarının ixracı üçün ayrıca lisenziyaların alınması tələbi də qoyulur.

Şərabçılıq məhsullarının xarici bazarlarda yüksək rəqabət qabiliyyətinin təmin olunmasında iqtisadi vasitələr ayrı-ayrı hallarda ixrac potensialı olan məhsulların xarici bazara çıxışını genişləndirməyə yönəldilən məhsul növləri üzrə məqsədli vergi güzəştlərinin tətbiqi və ya ixracın stimullaşdırılması proqramları çərçivəsində maliyyə köməyi tədbirləri vasitəsilə də həyata keçirilir. Belə hallarda iqtisadi vasitələr şərabçılıq məhsullarının xarici bazarlarda qiymət rəqabətinə davamlılığının yüksəlməsinə imkan verir.

Göründüyü kimi, üzümçülük və şərabçılıq sahəsində tənzimləmə sistemi çoxistiqamətli və çoxelementli olmaqla kifayət qədər mürəkkəb struktura malikdir. Həmin sistemdə ayrı-ayrı tənzimləmə formalarının yeri və rolu konkret tənzimləmə predmetinə və ölkələr üzrə tətbiq olunan tənzimləmə qaydalarının xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Abasov İ.D. Aqrar sahənin inkişaf strategiyası. Azərbaycan Aqrar Elmi jurnalı 2005 (1-2) s. 4-9. 2. Abbasov T.A. Aqrar sahənin inkişafının iqtisadi konsepsiyası/Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun elmi əsərləri. 2012, №4, Bakı, s. 71-75, s. 341-342. 3. Abbasov V.H. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində emal sənayesinin inkişaf problemləri. Qafqaz Universiteti. II Beynəlxalq Konfransın materialları. Bakı, 2007. 4. Aliyev İ.H. Qloballaşma şəraitində aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının təmin olunmasının sosial-iqtisadi problemləri. Bakı, 2008, 400 s. 5. Aliyev İ.H. Milli iqtisadiyyat və aqrar sahənin inkişaf problemləri. Bakı, 2006, 380 s.

Особенности виноградно-виноградного комплекса и факторы, способствующие регулированию поля

Л.Э. Гаджиева

В Азербайджанской Республике одним из основных направлений сельского хозяйства является виноградно-виноградный комплекс. В последние годы развитие этого комплекса стало особенно примечательным. В связи с этим имеются многочисленные правительственные решения и программы. На этой основе формируется государственная поддержка развития области.

В связи с этим в статье рассматривается эффективность полученных результатов, правильный выбор и применение способов государственного регулирования.

Ключевые слова: виноградарский и винодельческий комплекс, специфические особенности, факторы, регулирование, эффективность.

Characteristics of viticulture and wine-making complexes and conditional factors of field regulation

L.E. Hajiyeva

One of the main branches of agriculture in the Republic of Azerbaijan is the viticulture and wine-making complex. Recently years, particular attention is paid to the development of this complex. In this regard, numerous government decisions and programs are in place. The state support for the development of the field is being formed on this basis.

In this regard, the article examines the effectiveness of the results, the proper selection and application of state regulation tools.

Key words: viticulture and wine-making complex, specific features, factors, regulation, efficiency.